

GÁRDOS-OROSZ FRUZZSINA* – PAP ANDRÁS LÁSZLÓ**

GONDOLATOK A GYŰLÖLETBESZÉD POLGÁRI JOGI SZABÁLYOZÁSÁNAK JOGI ÉS JOGPOLITIKAI KÖRNYEZETÉRŐL***

Az írás arra reflektál, hogy a jogalkotó a gyűlöletbeszéd kapcsán hogyan foglalt állást abban, a jogalkalmazókat és a civil jogvédőket az elmúlt évtizedben egyaránt megosztó jogértelmezési és jogpolitikai vitában, amelyben a polgárok szabadságjogai irányából közelítő felfogás azzal a szempontrendszerrel áll szemben, amely az állam elsődleges feladatát az emberi méltóságnak a jelenleginél fokozottabb védelmében látja. A tanulmány bemutatja az új szabályozás fontosabb elemeit, és a jogalkotás történetének, illetve az azt értékelő alkotmánybírói reakcióknak az ismertetése mellett elhelyezi azt a problémakör tágabb értelmezési keretében: a véleménynyilvánítás szabadsága és az emberi méltósághoz való jog – a polgári és alkotmányjog mellett a büntetőjog és az antidiszkriminációs jog által is szabályozott viszonyrendszerében. Mivel az új Ptk. rendelkezése az Alaptörvény negyedik módosítása következtében új kontextusban átgondolt alkotmányos értelmezését igényel – az írás adalékokat nyújt a támpontok feltárásához.

Az elmúlt években a gyűlöletbeszéd¹ szabályozására tett sok meddő, az Alkotmánybíróság szűrőjén elbukott kísérletet követően az Országgyűlés – eltérve a kodifikációt végző Szerkesztőbizottság eredeti javaslatától – a gyűlöletbeszéd szankcionálására vonatkozó rendelkezést illesztett az új Polgári Törvénykönyv zárószavazás előtt álló tervezetébe. Az új Polgári Törvénykönyv 2:54. § (5) bekezdése biztosítja az egyén számára a jogot, hogy gyűlöletbeszéd esetén a jogsértővel szemben igényt érvényesítsen:

* PhD, LL.M tudományos munkatárs, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet, 1014 Budapest, Országház utca 30; egyetemi docens, NKE Közigazgatás-tudományi Kar, 1118 Budapest, Ménesi út 5.

E-mail: orosz.fruzzsina@tk.mta.hu.

** DSc, tudományos tanácsadó, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet, 1014 Budapest, Országház utca 30.

E-mail: pap.andraslaszlo@tk.mta.hu.

*** A tanulmány az „Integrációs és dezintegrációs folyamatok a magyar társadalomban” című, 108836. sz. OTKA támogatásával született.

¹ A „gyűlöletbeszéd” kifejezéssel általában azokat a megnyilvánulásokat szokták jelölni, amelyek a demokratikus politikai rendszer alapjai ellen irányulnak – elsősorban totalitáriánus ideológiák elemeit idézve. Közelebről rasszista, etnikai vagy nemzetiségi-nemzeti felsőbbiséget hirdetnek, ill. e megfontolásokból gyűlöletet keltenek. SAJÓ András: *A szólásszabadság kézikönyve* (Budapest: KJK–Kerszöv 2005) 133. Jelen írásban a gyűlöletbeszéd kifejezést a fentiek figyelembevételével a közösséget érő sértő magatartásokra értjük.

„A közösség bármely tagja jogosult a személyisége lényeges vonásának minősülő, a magyar nemzethez, illetve valamely nemzeti, etnikai, faji vagy vallási közösséghez tartozásával összefüggésben a közösséget nagy nyilvánosság előtt súlyosan sértő vagy kifejezőmódjában indokolatlanul bántó jogsérelem esetén a jogsértés megtörténtétől számított harmincnapos jogvesztő határidőn belül személyiségi jogát érvényesíteni. A közösség bármely tagja a jogsértéssel elért vagyoni előny átengedésének kivételével a személyiségi jogok megsértésének valamennyi szankcióját érvényesítheti.”

Annak érdekében, hogy eloszlassa a felmerülő alkotmányos aggályokat, a kétharmados többséggel rendelkező kormányoldal nem sokkal az új Ptk. elfogadását követően az Alaptörvény negyedik módosításával a gyűlöletbeszéd szankcionálását lehetővé tévő szabályt illesztett az Alaptörvénybe.

A magyar jogirodalomban többen gyorsan reflektáltak a jogalkotói aktusra az új szabály értelmezésének, értékelésének közreadásával.² Jelen dolgozatban mi is utalunk arra, hogy a jogalkotó hogyan foglalt állást a gyűlöletbeszéd szabályozásáról szóló, a jogalkalmazókat és a civil jogvédőket az elmúlt évtizedben egyaránt megosztó jogértelmezési és jogpolitikai vitában. A dolgozat azonban nem csak az új szabályozás fontosabb elemeit, az ezek kapcsán felmerülő alkotmányossági és polgári jogi kérdéseket mutatja be, hanem elsősorban arra koncentrálna, hogy elhelyezze a szabályozást a személyiségi jog tágabb értelmezési keretében. Az új Ptk. rendelkezése az Alaptörvény negyedik módosítása következtében új kontextusban átgondolt alkotmányos értelmezést igényel – ezt a kontextust az Alaptörvény, a Büntető Törvénykönyv, a Polgári Törvénykönyv és az egyenlő bánásmódról szóló törvény szabályozását egyszerre vizsgáló elemzésen keresztül mutatjuk be.

1. A GYŰLÖLETBESZÉD-TILALOM ALKALMAZÁSÁNAK LEHETŐSÉGEIT MEGHATÁROZÓ TÁGABB JOGI, JOGPOLITIKAI KÖRNYEZET

Az írás első része a személyiségi jog védelmének tágabb értelmezési kereteit nyújtja. Erre nemcsak a korábbi AB határozatok hatályával³, valamint a korábbi szabályokra épülő precedensrendszer megszűnésével keletkező bizonytalan-

² KOLTAY András: „A gyűlöletbeszéd korlátozása a magyar jogrendszerben” in KOLTAY András (szerk.): *A gyűlöletbeszéd szabályozása Magyarországon. Alkotmányos és jogalkalmazói megközelítések, európai kitekintéssel* (Budapest: Complex 2013) 106–109; GÁRDOS-OROSZ Fruzzsina: „Az új polgári jogi gyűlöletbeszéd-szabályozásról” *Fundamentum* 2013/4. 21–38; SMUK Péter: „Ostrom vagy felújítás alatt: a véleményszabadság új határai” *Közjogi Szemle* 2013/2. 25–34; TÓTH J. Zoltán: „Az önkényuralmi jelképek használata mint a véleménynyilvánítási szabadság korlátja?” *Jogelméleti Szemle* 2013/3. 9–10; HANÁK András: „Sötétség délben: az alkotmányosság alkonya Magyarországon” *Fundamentum* 2013/1. 71.

³ Az Alkotmánybíróság a jogi megoldásra vonatkozó értelmezését legutóbb a 13/2013 (VI. 17.) AB határozatban tette közzé.

ság⁴ miatt van szükség, hanem azért is, mert a gyűlöletbeszéd kezelése csak a véleménynyilvánítás szabadsága és az emberi méltósághoz való jog mindenkori viszonyának integrált megközelítésében értelmezhető. Az alábbiakban elsőként a Büntető Törvénykönyv, ezt követően az egyenlő bánásmódról szóló törvény releváns rendelkezéseinek – és esetenként a kapcsolódó joggyakorlat – bemutatása következik.

1.1. A GYŰLŐLETBESZÉD GYŰLŐLET-BŰNCSELEKMÉNYKÉNT TÖRTÉNŐ KEZELÉSÉNEK HAZAI TAPASZTALATAI

A gyűlöletbeszéd tényállását és büntetőjogi szankcióját a *Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény* (a továbbiakban Btk.) 332. §-a szabályozza. Eszerint *közösség elleni uszítás* büntettét követi el az, aki nagy nyilvánosság előtt a magyar nemzet, vagy valamely nemzeti, etnikai, faji, vallási csoport ellen, vagy a lakosság egyes csoportjai ellen – különösen fogyatékosokra, nemi identitásra, szexuális irányultságra tekintettel – gyűlöletre uszít. Egy friss tényállás-kommentár utal arra, hogy a gyűlöletre uszítás cselekményének tartalmát az alkotmánybírói és a rendes bírósági gyakorlat töltötte meg tartalommal a korábbi Btk. 269. §-ában foglalt közösség elleni izgatás bűncselekményének értelmezése kapcsán. Itt az elnevezés ellenére az elkövetési magatartás ugyancsak a gyűlöletre uszítás volt.⁵ A kommentár utal rá, hogy az 5/1999 EBH számú elvi bírósági határozat fogalmazta meg, hogy a gyűlöletre uszítás nem csupán az ellenérzések, kedvezőtlen vagy sértő nézetek, gondolatok, elvek hangulatkeltő megosztását jelenti, hanem olyan feszültséget gerjesztő, lázongó magatartást valósít meg, „amely alkalmas arra, hogy emberek nagyobb tömegében a szenvedélyeket oly mértékben tüzelje fel, amely gyűlölet kiváltására, s ezzel a társadalmi rend és béke, a harmonikus és toleráns emberi kapcsolatok megzavarásához vezethet”, és ezzel az erőszak érzelmi előkészítését valósítja meg.⁶

A Fővárosi Ítéletábla ezt egy – később az AB által is idézett⁷ – ítéletében tovább szűkítette: „gyűlöletre uszít az, aki erőszakos cselekedetre, ilyen magatartás vagy tevékenység kifejtésére hív fel, akkor, ha a veszély nem csupán feltételezett, hanem a veszélyeztetett jogok konkrétak, és az erőszakos cselekedet közvetlenül fenyeget.”⁸

A gyűlöletre uszítás tehát tulajdonképpen a „klasszikus” gyűlölet-bűncselekmény, a *közösség tagja elleni erőszak* egyfajta előkészítését jelenti. A Btk. 216. §-ban szabályozott tényállás szerint:

⁴ Lásd erről bővebben ERDŐS Csaba: „Az 1989-es Alkotmányon nyugvó alkotmánybírói határozatok hatályon kívül helyezésének egyes aspektusai” in GÁRDOS-OROSZ Fruzsina – SZENTE Zoltán (szerk.): *Alkotmányozás és alkotmányjogi változások Magyarországon és Európában* (Budapest: Nemzeti Köszolgálati Egyetem 2014) 303–322.

⁵ ÁROL Dorottya [et al.]: „Közösség tagja elleni erőszak – alternatív kommentár” *Fundamentum* 2013/4. 79–92, 90.

⁶ Legf. Bir. Bfv. X. 1105/1997.

⁷ 18/2004. (V. 25.) AB határozat, ABH 2004, 303, 308.

⁸ Fővárosi Ítéletábla 3. Bf. 111/2003/10.

„(1) Aki más valamely nemzeti, etnikai, faji, vallási csoporthoz vagy a lakosság egyes csoportjaihoz tartozása vagy vélt tartozása, így különösen fogyatékosága, nemi identitása, szexuális irányultsága miatt olyan, kihívóan közösségellenes magatartást tanúsít, amely alkalmas arra, hogy az adott csoport tagjában riadalmat keltsen, bűntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. (2) Aki mást valamely nemzeti, etnikai, faji, vallási csoporthoz vagy a lakosság egyes csoportjaihoz tartozása, vagy vélt tartozása, így különösen fogyatékosága, nemi identitása, szexuális irányultsága miatt bántalmaz, illetve erőszakkal vagy fenyegetéssel arra kényszerít, hogy valamit tegyen, ne tegyen vagy eltűnjön, egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”

A védett jogtárgy és a szabályozás hasonlóságára tekintettel a két tényállást fontos összefüggésben vizsgálni. Amíg a közösség tagja elleni erőszak az emberi méltóság és egyes alapvető jogok elleni bűncselekményeket felsoroló XXI. fejezetben, addig az uszítás a köznyugalom elleni bűncselekményeket taxáló XXXII. fejezetben szerepel – együtt a véleménynyilvánítás szabadságát egyes közösségek méltóságának védelmében korlátozó további büntetőtényállással, a nemzeti szocialista vagy kommunista rendszerek bűneinek nyilvános tagadásával, az önkényuralmi jelkép használatával és a nemzeti jelkép megsértésével. Mindezek ellenére azonban a két tényállás sok szempontból nagyon hasonló, ezért alább arra világítunk rá, hogy a közösség tagja elleni erőszak értelmezése során felmerülő dilemmák hogyan befolyásolják az uszítás megítélését.

Az uszítás esetében a kodifikátor az exemplifikáció módszerét követte, vagyis egy példalózó nyílt listával határozta meg, hogy melyik közösség tagjának sérelmére követhetőek el a bűncselekmények. A legvitatottabb pontja a szabályozásnak a felsorolásban szereplő csoportok fogalmát érinti, elsősorban a többség-kisebbség viszonyrendszerét. A magyar nemzet mint védett jogtárgy az uszítás esetével ellentétben a közösség tagja elleni erőszak tényállásának nem része. A magyar nemzet a magukat magyarnak valló személyek közösségét jelenti, a magyar politikai közösség túlnyomó többségét alkotó személyek közösségére utal.

Az Európa Tanács Közgyűlése az 1335 (2003) számú határozatában megjegyezte, hogy a mai napig „nincsen Európában általánosan elfogadott jogi definíciója a »nemzet« fogalmának”. Az Állandó Nemzetközi Bíróság a görög–bolgár közösségek ügyében adott tanácsadó véleményében pedig megállapította: a közösségek létezése tény- és nem jogkérdés.⁹ Hasonló megfogalmazást találunk az Emberi Jogok Bizottságának a polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya 27. cikkéhez fűzött 1994. évi általános magyarázatában is. Mindezek alapján az alap törvény szövegét vizsgálva megállapíthatjuk, hogy keveredik a kulturális és a politikai nemzetfelfogás, az előbbi túlsúlyával.¹⁰

A hazai jogalkalmazásban kiemelt helyet tölt be annak a kérdésnek a vizsgálata, hogy kiterjed-e a 216. § védelme a többséghez tartozókat értelemszerűen valamely

⁹ *Greco-Bulgarian “Communities”*, Advisory Opinion No. 17, 31 July 1930. P.C.I.J. Series B, No. 17, 17.

¹⁰ Lásd MAJTÉNYI Balázs: „Történelmünk hagyománya” *Fundamentum* 2011/2. 56–61.

kisebbséghez vagy legalábbis nem a többségi nemzethez tartozók irányából ért támadásokra. Egyes jogvédők álláspontja szerint ugyanis az első sorban a romákat és az LBMTQ-közösség tagjait ért atrocitások esetében rendkívül alacsony azoknak az eseteknek a száma, ahol a hatóságok a közösség tagja elleni erőszakként értékelik a támadásokat. Ezzel szemben több esetben megállapította a tényállás kimerítését a nyomozóhatóság és a bíróság, amikor romák által a többségi nemzet tagjai sérelmére elkövetett testi sértést kellett minősíteniük.¹¹

Megítélésünk szerint a jogalkalmazónak azt az értelmezést kellene követnie, amely szerint a közösség tagja elleni erőszakról szóló 216. § tényállása nem terjed ki a magyar nemzet tagjaira. Legalábbis abban az esetben, ha az elkövetők valamely Magyarországon honos (bár nem feltétlenül csak a nemzetiségi törvényben elismert) nemzeti, etnikai kisebbség tagjai. (Más helyzet, ha szlovák vagy szerb nacionalisták egy csoportja a határt átlépve támad békés polgárookra.) A „valamely nemzet” megfogalmazás ugyan alátámaszthat egy olyan irányú értelmezést, ahol a „valamely” magában foglalja a többségi nemzetet is, azonban két okból kifolyólag is helytálló az eltérő értelmezés. (a) A védett jogtárgyat illetően analógnak tekinthető közösség elleni uszítás kifejezetten nevesíti a magyar nemzetet, így okkal feltételezhető, hogy ha a jogalkotó a közösség tagja elleni erőszaknál is védelem alá kívánta volna vonni a többségi nemzethez tartozókat, azt, az egyéb szempontból szinte azonos szövegezésű tényálláshoz hasonlóan megtette volna. (b) A speciális büntetőjogi védelem indokai hiányoznak abban az esetben, ha nem valamely kiszolgáltatott helyzetben lévő csoport védelmét szolgálják, azaz a gyűlölet-bűncselekmények eredendően kisebbségvédelmi intézkedésnek tekinthetők. A „lakosság egyes csoportjainak” nevesített esetei: fogyatékoság, nemi identitás, szexuális irányultság is életszerűen a kiszolgáltatott helyzetben lévő, homoszexuális vagy transznemű és nem a többségi, heteroszexuális vagy ciszheteró közösség tagjainak védelmét szolgálják. A joggyakorlat helyes iránya, e felfogás szerint éppen az lenne a 216. § esetében – ha meghaladja a jogalkotó a miniszteri indokolásból kiolvasható azon eredeti szándékot, amely szerint a tényállásban szereplő fordulat, a lakosság egyes csoportja, ténylegesen bármely, azaz még a személyiség lényeges vonása által sem meghatározott csoport lehet¹² –, hogy a nemzetközi kötelezettség-

¹¹ Bővebben lásd pl. Jovánovics Eszter – Pap András László: „Kollektív bűnösség a XXI. század Magyarországon: magyarellenesség vádja cigányokkal szemben két emblematis perben” *Fundamentum* 2013/4. 153–157, továbbá Balogh Lídia – Dinók Henriett – Pap András László: „A jog által láthatatlan? A gyűlölet-bűncselekmények szabályozási kérdései és gyakorlati problémái” *Fundamentum* 2012/4.

¹² „A sértetti kört a hatályos Btk. szerint a nemzeti, etnikai, faji vagy vallási csoport tagjai (vagy vélt tagjai) alkotják, ugyanakkor a több mint tízéves jogalkalmazási tapasztalat bebizonyította, hogy nem csak e csoportok tagjai vannak kitéve támadásnak a csoporthoz való vélt vagy valós tartozás okán. A társadalomban további csoportosulások, közösségi formák is léteznek, amelyek tagjaival szembeni diszkriminatív és erőszakos megnyilvánulásokat hasonlóan szigorú büntetéssel kell fenyegetni. [...] Ez a szélesebb megfogalmazás lehetővé teszi, hogy a büntetőjogi védelem valamennyi olyan közösség, csoportosulás tagjára kiterjedjen, akit a csoporthoz való tartozása vagy annak vélelmzése miatt bántalmaztak, avagy erőszakkal vagy fenyegetéssel kényszerítettek valaminek a megtételére, meg nem tételére vagy eltérésére. Amint azt a közösség elleni izgatás tényállását vizsgáló 30/1992. (V. 22.) AB határozat kifejtette, az Alkotmánybíróság értelmezésében a

vállalásokkal összhangban (amelyek a gyűlölet-bűncselekmények kodifikációjának a jogalkotó által elismert eredeti indokai voltak) e tényállást (az aljas indokból történő elkövetés¹³ speciális önállósult esetének tekintve) kizárólag a kiszolgáltatott, marginalizált, sérülékeny helyzetű csoportok viszonylatában, és nem csak a személyiség valamely, esetleg valamely lényeges vonásának összefüggésében értéke-
li. A többséghez, a magyar nemzethez tartozás ugyanis véleményünk szerint nem tekinthető a személyiség olyan elemének, amely kiszolgáltatottságot, fenyegetettséget hordozna, és ezáltal a kiemelt büntetőjogi védelemre igényt tarthatna.

Mindezek ellenére sajnos Magyarországon mind a jogirodalom, mind az alkotmánybírói gyakorlat körében jobban elterjedt az az értelmezés, és ezt a közösség elleni uszítás tényállásában már szövetszerűen is olvashatjuk, amely szerint a gyűlölet-bűncselekmény, gyűlölet-beszéd tényállásokra tekinthetünk úgy, mint „identitás-védő”, a rasszizmus és kirekesztés elleni fokozott büntetőjogi védelem céljából megalkotott tényállásokra, amelyek nem veszik figyelembe a „rassz”, az identitás sérülékenységet.¹⁴ Tagadhatatlan, hogy ezen álláspont mellett szól a közösség tagja elleni erőszak törvényi tényállásának pusztán nyelvtani értelmezése is, amely a védett csoportok esetében nem tartalmaz szűkítést, vagyis nyelvtanilag a többségi nemzethez vagy valláshoz tartozó személyekkel szembeni előítéletes cselekményekre is vonatkozik a szabály.

A 96/2008. (VII. 3.) AB határozatban (ABH 2008, 816–837.) – amely a gyűlöletbeszéd polgári jog szankcionálását lehetővé tevő törvényi rendelkezést találta alkotmányellenesnek – az Alkotmánybíróság a következőt fejtette ki:

„Egy közösséghez tartozás az ember személyiségének meghatározó jelentőségű eleme lehet. Ha a véleménynyilvánítás a közösség egészére vonatkoztatott, a közösség tagjainak megkérdőjelezhetetlen, lényeges tulajdonságával áll összefüggésben, és akár a közösség létét is megkérdőjelezően szélsőséges, akkor a közösséghez tartozó személy joggal várhatja a jogrend által biztosított védelmet.” (ABH 2008, 816, 824.)

lakosság egyes csoportjai kitétel mögött „az eltérő nézetrendszer (párttagok, egyesületek, mozgalmak stb. résztvevői) vagy egyéb, tulajdonképpen bármely ismérv szerint elkülönülő személyek védelmének szándéka húzódik meg”. A lakosság egyéb csoportjai, mint speciális jogi tárgyak, a lehetséges sokféleségük miatt még példálódzó jelleggel sem sorolhatók fel. A tényállásszerűséghez azonban minden esetben szükséges, hogy a bántalmazás, ill. az erőszakkal vagy fenyegetéssel történő kényszerítés a valamely tekintetben együtvé tartozó személyek összessége ellen irányuljon. Tehát, ugyanúgy, ahogy a közösség elleni izgatás tényállásánál a gyűlöltre uszításnak sem több, azonos ismérv alapján elkülönülő csoport ellen kell irányulnia, hanem elegendő egy csoport, a közösség tagja elleni erőszakknál is elegendő a tényállás megvalósításához, ha egy, azonos ismérv alapján elkülönülő csoporthoz tartozás vagy vélt tartozás miatt bántalmazzák, vagy kényszerítik valamire a csoporthoz tartozó személyt.” www.parlament.hu/irom38/06218/06218.pdf.

¹³ A Legfelsőbb Bíróság (továbbiakban LB) az élet és a testi épség büntetőjogi védelméről szóló 15. sz. irányelve alapján: „3. Az aljas indokból (célból) elkövetett emberölésen az erkölcsileg elvetendő motívumokból fakadó vagy ilyen célból megvalósított cselekményeket kell érteni.”

¹⁴ KOLTAY (2. lj.) 110, de a 96/2008. (II. 3.) AB határozat (ABH 2008, 816, 817.) is erre a következtetésre jut.

Az AB szerint a szólásszabadság korlátozása csak akkor alkotmányos, ha a szólás „a közösség tagjainak megkérdőjelezhetetlen, lényeges tulajdonságával áll összefüggésben”. Ezért e kiemelt alkotmányos jelentőségű személyes tulajdonságok védelme indokolja bizonyos csoportok fokozott büntetőjogi védelmét is, de értelemszerűen másokét nem. Ezen álláspont elvi indoka az, hogy nem képez kiemelt védett közösséget emberek olyan csoportja, akik nem lényeges, hanem esetleges tulajdonságaik miatt kerülnek egy halmazba – és természetesen kapcsolatban áll azzal a megfontolással is, hogy a diszkrimináció jellemzően ezeket a csoportokat szokta érni. Ez a felfogás azonban kifejezetten nem tesz különbséget többség és kisebbség között, sőt alkotmányellenes diszkriminációnak tekinti azt, ha a fentiek szerint meghatározott többségi közösséghez tartozó egyén nem kapja meg a kisebbséghez tartozóval azonos jogvédelmet.

A jelenlegi bírói gyakorlat azonban a közösség tagja elleni erőszak és a közösség elleni uszítás tényállását tekintve legtöbb esetben – a fent említett kirívó ellenpéldák ellenére – mégis elfogadja, hogy a tényállás elsősorban a kisebbségek védelmére született, és relatív módon, az adott mikroközeg figyelembevételével határozza meg a kisebbséget: A Kúria szerint:

„A bűncselekmény az emberi méltóságot, és emellett, illetve ezen belül a különböző kisebbségeket védi; elsősorban a nemzeti, etnikai, faji, vallási vagy más csoportok elleni erőszakos fellépést tilalmazza. [...] A bűncselekmény védett jogi tárgya: a diszkrimináció nélküli együttéléshez fűződő társadalmi érdek. Az a rendeltetése, hogy senkit ne érhesen bántalmazás vagy bántódás amiatt, mert más népcsoport-hoz tartozik. [...] Amint azt a Fővárosi Bíróság helyesen rögzítette ítéletében [...], relatív, és mindig a tényleges szituációtól is függ, hogy adott helyen és időben ki tekinthető többségnek, illetve kisebbségnek.”¹⁵

Fontos kiemelni, hogy a büntetőjogi tényállások nemcsak a társadalmi csoporthoz tartozás, hanem a vélt tartozás esetén is megállapíthatóak, a bíróság a közösség tagja elleni erőszakot például akkor is megvalósultnak tekintette, amikor a sértett csak az elkövető feltételezése alapján tartozott egy adott védett csoporthoz, valójában azonban nem.¹⁶

A bírói gyakorlatban a legtöbb értelmezési nehézséget a lakosság egyes csoportjai fordulat jelenti. Egyfajta nyelvtani értelmezés szerint – ahogyan azt fentebb bemutattuk – a lakosság egyes csoportjai fordulatnak megfelel egy bármilyen jellemvonás szerint azonos csoportba tartozó személyi kör. A történeti és a teleologikus értelmezés alapján azonban megállapítható, hogy csak a személyiség lényeges vonása által létrehozott csoportokhoz tartozó egyének kerülhetnek a védelem körébe, az összes többi, bármilyen egyszerű, kevésbé személyes ismérv által létrejövő csoportok kizárulnak. Az utóbbit tekintve ugyanis a kiemelt büntetőjogi védelemnek semmilyen indoka nincs.

¹⁵ Bfv. II. 590/2012/18.

¹⁶ ÁTOL (5. lj.) 83–84.

Nemcsak a kisebbség-többség-sérülékenység problémája merül fel ezzel összefüggésben, hanem az a kérdés is, hogy hogyan kell megítélni azt a társadalmi csoportokhoz tartozást, amely valamely politikai nézethez vagy szubkulturális azonosításhoz kapcsolódik, mint például egy futball klub szurkolóinak vagy egy szélsőséges nézetet valló csoport tagjainak összetartozása. Ez utóbbi kérdés kapcsán a LB 2011-ben már állást foglalt egy a Magyar Gárdához tartozó személyek terhére elkövetett bántalmazás kapcsán. A Bíróság értékelése szerint:

„A nemzeti, etnikai, faji, vallási vagy egyéb lakossági csoport ellen irányuló célból létrehozott és a törvényi előírásokkal nyilvánvalóan szembe helyezkedő szerveződések tagjait – kiváltképpen akkor, ha a szervezetet a bíróság jogerős döntésével már fel is oszlatta – értelemszerűen a büntetőjog sem védheti fokozottan, hiszen ebben az esetben a jogrend egységének elve szenvedne súlyos sérelmet. [...] A bűncselekmény (ti. a közösség tagja elleni erőszak) jogi tárgya a meghatározott – nyelvi, kulturális, hitbeli összetartozás, avagy a közös eszmerendszer által jellemzett – csoporthoz tartozás joga és az erre épülő különbözőségek tisztelgetésének tartása.”¹⁷

Álláspontunk szerint a választott (értsd: nem veleszületett) tulajdonság kiemelt védelme csak akkor indokolt, ha az közvetlenül olyan alkotmányos alapjog gyakorlásának eredménye, amely hagyományosan társadalmi üldözésnek, hátrányos megkülönböztetésnek, társadalmi marginalizációnak volt kitéve. Ilyen társadalmi hátrány vagy diszkrimináció hiányában véleményünk szerint a fokozott büntetőjogi védelem indokolatlan. A büntetőjog *ultima ratio*, az előítéletes motivációt csak az olyan csoportok elleni bűncselekmények esetében indokolt figyelembe venni, amelyekkel szembeni fellépés ilyen módon szükséges és az elérni kívánt céllal arányos. Mindez a társadalomban elterjedt, régóta fennálló előítéletek elleni küzdelem céljából indokolt.¹⁸

Megítélésünk szerint a vizsgált büntetőjogi tényállásokat tekintve tehát nem egyértelmű, hogy a nemzeti többséghez, a magyar nemzethez tartozás jogosult-e a kiemelt büntetőjogi védelemre. Az kevésbé vitatható, hogy Magyarországon a magyar nemzethez tartozás nem tekinthető a személyiség olyan elemének, amely stigmát, kiszolgáltatottságot, fenyegetettséget hordozna, de az sem tagadható, hogy az uszítás tényállása esetében, noha megítélésünk szerint a társadalmi valóság (azaz a többségi identitásból következő sérülékeny, kiszolgáltatott helyzet hiánya) ezt nem indokolja, a jogalkotó megfogalmazása egyértelműen a védett tulajdonságok között említi a magyar nemzethez tartozást is. Ebből a szempontból azonban a két vizsgált büntetőjogi tényállás közötti különbségtétel indokait nem tudtuk feltárni, a joggyakorlatban esetlegesen kialakuló markáns eltérés a kérdéskör értelmezésében a tényállások különböző megfogalmazása ellenére is önkényes lehet.

¹⁷ Bfv. III. 87/2011/5.

¹⁸ Vö. ÁTOL [et al.] (5. lj.) 84–86.

1.2. A GYŰLÖLETBESZÉD MINT AZ EGYENLŐ BÁNÁSMÓD KÖVETELMÉNYÉNEK MEGSÉRTÉSE

Ugyancsak fontos szabályozási referencia *az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény* (a továbbiakban: Ebktv.). Az egyenlő bánásmód biztosítása – legalábbis az európai jogrendszerekben, az uniós irányelvek nyelvezetében és intézményi logikájában – klasszikusan a közigazgatási jog keretei között történik. Lényege, hogy a büntető- és a polgári jog logikájától különböző módon, az állami és a magánszektor szereplői számára egyaránt kötelező magatartást ír elő, és ezáltal alkalmas lehet olyan jelenségek, magatartások szankcionálására, amelyekkel szemben más jogterületek tehetetlenek.¹⁹ A joggyakorlat – elsősorban stratégiai jellegű perek és jogvédő szervezetek innovatív jogfejlesztő erőfeszítéseinek köszönhetően – a különböző jogforrásokban nevesített diszkriminációs tényállások kiterjesztő értelmezésére is kísérletet tesz. Ilyen például az a pertaktika, amely arra irányul, hogy egyes politikusok, állami, önkormányzati vezetők rasszista kijelentéseit a zaklatás fogalma alá vonva, az egyenlő bánásmód megsértése miatti közigazgatási jellegű szankciókkal visszaszorítható legyen a rasszista közbeszéd.²⁰ Két olyan, a LB-ot is megjárta ügy ismert, amelyek ugyan a kézirat lezárásig nem jártak jogerősen sikerrel, de a bíróságok nem is zárkóztak el elvi élel a zaklatás ilyen irányú felfogásától.

Az első eset alapjául az edelényi polgármester, Molnár Oszkár, az önkormányzat képviselőtestületének 2009. június 24-i nyilvános, a városi televízió által közvetített ülésén elhangzott, egyes, a helyi romák körében felháborodást kiváltó, rasszistának ítélt kijelentései szolgáltak. Az Egyenlő Bánásmód Hatóság (EBH) megállapította, hogy a polgármester kijelentései sértették az emberi méltóságot, és hatásában alkalmasak voltak arra, hogy megfélemlítő, ellenséges, megalázó, megszégyenítő vagy támadó környezetet alakítsanak ki, azaz a polgármester megsértette az egyenlő bánásmód követelményét, és megvalósította a zaklatás tényállását. A Fővárosi Bíróság 2010. március 22-ei²¹ jogerős ítéletében elutasította a polgármesternek a közigazgatási határozat törvényességét kétségbevonó keresetét. Később a jogerős ítélet ellen a polgármester felülvizsgálati kérelmet nyújtott be, többek között arra tekintettel, hogy kijelentése nem tartozik az Ebktv. hatálya alá, ugyanis az ügyben regisztrált panaszosok nem edelényi lakosok, így vonatkozásukban nem minősül polgármesternek, velük nem áll jogviszonyban. A LB 2011. március 16-án tárgyaláson kívül meghozott ítéletében a polgármester felülvizsgálati kérelmét alaposnak találta, és az EBH határozatát hatályon kívül helyezte. A döntés érvelése során a LB azonban mindössze egyetlen kérdést vizsgált: a polgármester kijelentésének az Ebktv. személyi hatálya alá tartozását, ezáltal nem zárta ki azt a jogértelmezést, amely szerint a közbeszédben széles körben terjedő

¹⁹ Amellett, hogy a diszkrimináció tilalmát természetesen a polgári jog is védi.

²⁰ Lásd még PAP András László: „A Legfelsőbb Bíróság ítélete az Egyenlő Bánásmód Hatóság határozatának hatályon kívül helyezéséről. Zaklatásnak minősülhet-e egy polgármester rasszista megnyilatkozása?” *Jogesetek Magyarázata* 2012/1.

²¹ 8. K. 34.427/2009/3.

rasszista gyűlöletbeszéd zaklatásnak minősülhet, és az egyenlő bánásmód megsértése miatt szankcionálható.²²

Az edelényi esethez sok szempontból hasonlít a LB 2011. október 18-ai döntése, amelyet az EBH kiskunlacházi polgármestert érintő határozatának a felülvizsgálata tárgyában hozott.²³ Az EBH itt is zaklatásnak ítélte egy cigányozó beszédet. A Fővárosi Bíróság, osztván – az edelényi döntéshez hasonlóan – a polgármester azon jogi álláspontját, hogy nyilatkozata nem tartozik az Ebktv. hatálya alá, itt is hatályon kívül helyezte az EBH határozatát, és új eljárás lefolytatására kötelezte, azzal az indoklással, hogy a polgármesteri felszólalás a véleménynyilvánítás körébe tartozott, ugyanis a polgármester által mondottak nem képviselő-testületi ülésen hangzottak el – aki noha polgármesterként, de nem hivatalos minőségében vett részt a lakossági fórumon.²⁴ A rasszista gyűlöletbeszéd zaklatásnak minősítését itt sem utasította azonban el a bíróság.

A gyűlöletbeszéd és az egyenlő bánásmód követelményének összekapcsolására korábban már a kisebbségi biztos is tett jogalkotási javaslatot,²⁵ amely korai állapotában elvérzett. Az EBH azonban rámutatott arra, hogy a hatályos jogszabályok alapján is létezik olyan jogértelmezés, figyelembe véve az Alkotmánybíróság 96/2008. (VII. 3.) AB határozatát, amely alkalmat teremt a közigazgatási jogi fel lépésre.²⁶

2. A GYŰLÖLETBESZÉD SZABÁLYOZÁSÁNAK ÚJ ALKOTMÁNYOS KÖRNYEZETE

A gyűlöletbeszéd Ptk.-ban foglalt új szabályozása nyomán az Országgyűlés kétharmados többséggel módosította az Alaptörvény véleménynyilvánítási szabadságra vonatkozó, IX. cikkben foglalt szabályozását is. Az alkotmánymódosító hatalom az alábbiak szerint, az Alaptörvény 2013. április 1-jén hatályba lépő negyedik módosításával kívánta eloszlatni az új polgári jogi szabályozással kapcsolatban a korábbi alkotmányos gyakorlat alapján megfogalmazható aggályokat. Az új alkotmányszöveg szerint mindenkinek joga van a véleménynyilvánítás szabadságához, a véleménynyilvánítás szabadságának a gyakorlása azonban nem irányulhat

²² A kérdésről bővebben lásd SZAJBÉLY Katalin: „Alternatív javaslat a gyűlöletbeszéd elleni fellépésre” in MAJTÉNYI Balázs (szerk.): *Lejtős pálya. Antidiszkrimináció és esélyegyenlőség* (Budapest: L'Harmattan 2008) 179–182; valamint lásd még GÁRDOS-OROSZ Fruzzsina: „Nemzetközi standardok és magyar kísérletek a gyűlöletbeszéd büntetőjogon túli szabályozására” *Föld-rész* 2009/3–4. 135–146.

²³ Kfv. III. 39. 302/2010/8.

²⁴ Az EBH EBH/21/17/2012 sz. határozatát a Fővárosi Törvényszék 2012. szeptember 20-án kelt, 12. K. 31. 431/2012/9. sz. ítélete hatályon kívül helyezte, ám ezt a Kúria 2013-ban ismételt elutasította (az ítélet a kézirat lezárásakor még nem került leírásra).

²⁵ MTI: „Az egyenlő bánásmódról szóló törvény módosításával szankcionálná a gyűlöletbeszédet a kisebbségi ombudsman” *Jogi Fórum* 2008. augusztus 26.

²⁶ Az Ebktv. 7. § „érintett” és „valamely”, tehát konkrét személyről beszél mint a jogsértés elszennedőjéről, míg a közösségeket érintő gyűlöletbeszédnek a polgári jogi dogmatika alapján nincs konkrét sértettje.

mások emberi méltóságának a megsértésére. A véleménynyilvánítás szabadságának a gyakorlása továbbá nem irányulhat a magyar nemzet, a nemzeti, etnikai, faji vagy vallási közösségek méltóságának a megsértésére. Az ilyen közösséghez tartozó személyek – törvényben meghatározottak szerint – jogosultak a közösséget sértő véleménynyilvánítás ellen, emberi méltóságuk megsértése miatt igényeiket bíróság előtt érvényesíteni.

Az Alaptörvény negyedik módosítása tehát a véleménynyilvánítás szabadságáról szóló IX. cikk kiegészítésével megpróbálta megadni az alkotmányos alapját a Ptk. 2:54. § több elemének, hangsúlyozva, hogy az emberi méltósághoz való joggal szemben a véleménynyilvánítás szabadságának a korábban kialakodottnál mélyebben kell meghajolnia. A módosítás azonban nem érintette az emberi méltósághoz való jogról szóló Alaptörvény II. cikket, amely kizárólag az embert nevezi meg e jog alanyaként, illetve az alapjogok korlátozhatóságáról szóló I. cikk is változatlan maradt, amely szerint a jogok – így az emberi méltósághoz való jog is – a szükségességi és arányossági mércének megfelelően korlátozhatóak.²⁷

A sérthetlenség fogalma, amely a 2012 előtt hatályos Alkotmányban is szerepelt, sohasem jelentett korlátozhatatlanságot az alkotmányjogi dogmatikában. A német Alaptörvényben található kifejezés fordítása az alapjog-korlátozásra vonatkozó I. cikk normaszövegében is szerepel az összes Alaptörvényben foglalt jogra vonatkozóan, tehát egyszerűen már ezért sem jelenthet korlátozhatatlanságot a sérthetlenség kifejezés az emberi méltóság jogáról rendelkező Alaptörvény II. cikkében.²⁸

Az Alaptörvény IX. cikk új (5) bekezdésében az szerepel, hogy a véleménynyilvánítás szabadságának a gyakorlása nem irányulhat mások emberi méltóságának a megsértésére. Dogmatikai kérdés, hogy ez a rendelkezés milyen viszonyban áll az Alaptörvény I. cikkében, az alapjog-korlátozás alkotmányossága megítélésének esetére megfogalmazott szükségességi-arányossági mércével. Az Alaptörvény szerint továbbá a véleménynyilvánítás szabadságának a gyakorlása nem irányulhat a magyar nemzet, a nemzeti, etnikai, vagy vallási közösségek méltóságának a megsértésére.

Az Alaptörvény negyedik módosításának vonatkozó indokolása szerint:

²⁷ Az Alaptörvény negyedik módosítása után született két, a véleménynyilvánítás szabadságának értelmezését befolyásoló alaphatározat elemzésére ebben a dolgozatban a kézirat lezárásának időpontjára tekintettel nem vállalkozhatunk. Megjegyezzük azonban, hogy a 7/2014. (III. 7.) AB határozat a Ptk. 2:44. §-ának „méltányolható körzérdekből,” szövegrésze megsemmisítéséről, ill. az Abtv. 27. §-a szerinti alkotmányjogi panaszos eljárásban született 19/2014. (V. 30.) AB határozat az internetes portál üzemeltetőjének felelősségéről olyan fontos megállapításokat tartalmaz, amelyek elemzése közelebb visz majd minket a véleménynyilvánítás szabadsága új határainak megértéséhez. A közszereplők bírálhatóságáról szóló 7/2014. (III. 7.) AB határozatban pl. egyértelműen fenntartotta a testület, hogy az emberi méltósághoz való jog csak az emberi státusz jogi meghatározójaként sérthetetlen, ám mint általános személyiségi jog, korlátozható. Indokolás [24].

²⁸ A sérthetlenség fogalmának lehetséges értelmezéséről az Alkotmány szerint lásd GÁRDOS-OROSZ Fruzsina: „8. § [Az alapjogok korlátozhatósága]” in JAKAB András (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja* (Budapest: Századvég 2009).

„[a] Javaslat alaptörvényi szinten kívánja rögzíteni, hogy a véleménynyilvánítási szabadság külső korlátja lehet az emberi méltóság, másrészt meg kívánja teremteni az alkotmányos alapjait annak, hogy a közösségek méltóságának megsértése esetén polgári jogi eszközökkel lehessen szankcionálni a gyűlölködő megnyilvánulások bizonyos eseteit. Az Alkotmánybíróság erre vonatkozó korábbi gyakorlata világossá tette, hogy törvényi szinten nem biztosítható hatékony fellépés a gyűlöletbeszéddel szemben, ezért azt az Alaptörvény módosításával indokolt megalapozni. A Javaslat a rendelkezésben felsorolt közösségek méltóságát sértő közlésekkel szemben igénybe vehető jogi eszközök kialakításának az alkotmányos szabályait rögzíti. A hazai bíróságok egységesnek mondható jogalkalmazási gyakorlata a személyiségi jogok megsértését csak abban az esetben tartja megállapíthatónak, ha a jogsértő magatartásából közvetlenül vagy közvetve, de egyedileg megállapítható a sértett személye. Ily módon, ha valaki a gyűlöletbeszéd címzettjének tekinti magát, de a személye a gyűlölködő megnyilvánulás alapján nem válik egyedileg azonosíthatóvá, az elesik a polgári jogi igényérvényesítés lehetőségétől. A Javaslat ezért rögzíti, hogy a véleménynyilvánítás szabadságának a gyakorlása nem irányulhat a magyar nemzet, a nemzeti, etnikai, faji vagy vallási közösségek méltóságának a megsértésére. A Javaslat alapján az ilyen, a közösségeket sértő megnyilvánulások esetén lehet az emberi méltóság megsértése miatti igényeket bíróság előtt érvényesíteni. A Javaslat alapján lehetőség nyílik arra, hogy a polgári jog szabályai szerint a sérelmet szenvedtek személyiségi jogaik megsértése miatt fellépjenek.”²⁹

A Halmai Gábor és Kim Lane Scheppele által szerkesztett *Amicus Brief for the Venice Commission on the Forth Amendment to the Fundamental Law of Hungary*³⁰ külön fejezete foglalkozik a véleménynyilvánítás szabadságával kapcsolatos változásokkal. E szerint az Alaptörvény új szabályának egyik értelmezése kétségtelenül az, hogy a véleménynyilvánítás szabadsága korlátozásának megítélésére vonatkozó, az Alaptörvény I. cikkének (3) bekezdésében foglalt korlátozási klauzulához képest egy speciális szabályt, egy azt lerontó *lex speciálist* fogalmazott meg az alkotmánymódosító. Ez az értelmezés azonban nyilvánvalóan olyan eredményre vezet, amely nem csak a korábban elfogadott alkotmányos mércékkel ellentétes, hanem a nemzetközi jogban elfogadott gyakorlattal is. A szükséges és arányos mértékű korlátozást ugyanis az Alaptörvény korábban is lehetővé tette, tehát a módosítást csak azzal lehet indokolni, hogy az egy másfajta mércét is lehetővé kíván tenni, ez a mérce azonban – amennyiben a szükségességi mércénél kisebb védelmet biztosít a véleménynyilvánítás szabadsága számára – nem felelhet meg például az Emberi Jogok Európai Bírósága által alkalmazott standardoknak.

Az álláspont szerint a véleménynyilvánítás szabadságának csökkenéséhez vezethet továbbá, hogy az emberek méltósága mellett az alkotmánymódosító a közösségek méltóságát is védendő jognak/értéknek tartja, és megfogalmazza, hogy a

²⁹ Lásd www.parlament.hu/irom39/09929/09929.pdf.

³⁰ BÁNKUTI Miklós [et al.]: „Amicus Brief a Velencei Bizottságnak az Alaptörvény negyedik módosításáról” *Fundamentum* 2013/3. 14–17.

véleménynyilvánítás nem irányulhat a közösségek méltóságának megsértésére. A véleménynyilvánítás szabadságának ilyen korlátozása nem fogadható el az európai államok többsége szerint, és például a közösségek méltóságát, és a közösségekhez tartozó egyéneknek a közösséghez tartozás alapján elismert személyiségi jogait messzemenőig védő német gyakorlat is azt mutatja, hogy a közösségek méltósága nem védhető azonos eszközökkel, mint az egyének méltósága.³¹

Az *amicus curiae* egyes európai példákat és tendenciákat megvizsgálva arra jut továbbá, hogy a magyar nemzet mint közösség méltóságának a védelme érdekében a véleménynyilvánítás szabadságának ilyen mértékű korlátozása még a polgári jog eszközeivel sem tekinthető elfogadhatónak egy demokratikus társadalomban.³²

Vörös Imre megoldást is kínál a fenti, Alaptörvényben fogalt ellentmondások feloldására. E szerint az alapvető jog fogalmilag olyan különleges státusú jog, amelynek lényeges tartalma egyáltalán nem korlátozható [lásd például Alaptörvény I. cikk (3) bekezdés].³³

Vörös szerint az alkotmány az alapvető jog és a törvényi korlátozhatóság hatáiról rendelkező korlátozási mérce megfogalmazásával valójában az „*abszolút, korlátozatlan mércét magát*” kodifikálja”: ehhez kell mérni az adott alapvető jog tárgyában hozott törvényeket. Az Alaptörvényben foglalt általános mérce, a *lex generális* mindig felülírja az Alaptörvénybe foglalt *lex speciális*, ellentétben a magánautonómiára épülő polgári jogi szabályozási elvvel. Éppen ezért a *lex speciális* csak a *lex generális* keretei között fogalmazható meg az Alaptörvényben is. Könnyen belátható ugyanis, hogy például egy, az emberi méltóságot érintő szabály nem ronthatja le az emberi méltósághoz való jogot magát.³⁴

Ha az alapvető jog eredeti mércéjével együtt értett tartalmát máris az Alaptörvényben korlátozzák – és a fentiek szerint alkotmányjogilag nem fogadható el a magánjogból származó *lex specialis derogat generali* érvelés – az a helyzet áll elő, hogy az Alaptörvényben két egymásnak ellentmondó mérce lesz, azaz az alapvető jog a törvényhozás számára „etalon” funkcióját nem tudja betölteni. „Nem egyértelmű ilyenkor, hogy az alapvető jog a teljességében, vagy az alaptörvényben magában is korlátozottként (is) felmutatott tartalommal értendő-e, azaz az alapvető jog tartalma válik bizonytalanná.”³⁵ Vörös Imre következtetése, hogy az alkotmánymódosító így kivonja az alkotmányossági vizsgálat alól az alapvető jogokat

³¹ 68 BVerfGE 93, 266 (1994). 69; BVerfGE 90, 241 (1994); BÁNKUTI (30. lj.) 34-35.

³² Lásd BÁNKUTI (30. lj.) 16.

³³ Vörös Imre: „Vázlat az alapvető jogok természetéről az Alaptörvény negyedik és ötödik módosítása után (Az AB döntése, a Velencei Bizottság és az Európai Parlament állásfoglalásai)” *Fundamentum* 2013/3. 61–64.

³⁴ Vörös (33. lj.) 61–62.

³⁵ Vörös (33. lj.) 64. Az Alaptörvény negyedik módosítása erre – a gyűlöletbeszéd szabályozása mellett – számos példával szolgál. A lelkiismereti és vallásszabadság VII. cikkének a módosításával beiktatott új (2)–(3) bek.-ei például vélhetően az Alaptörvény I. cikkében megfogalmazott korlátozási mércével ellentétesen kötik feltételhez az alapvető jogot magát. Ugyanígy pl. a IX. cikk módosítással beiktatott új (3) bek.-e a választási politikai hirdetéseket tekintve ezt a jogot vélhetően az általános korlátozási mércével ellentétesen korlátozza, aminek következményeként a választási jogot illetően nem feltétlenül érvényesül a fenti alapvető jog, és az alkotmányossági vizsgálat lehetősége kizárt.

szabályozó törvények tetszőleges részét, és az alapvető jogok érintett része a dogmatikailag feloldhatatlan megoldás miatt egyszerűen nem fogja tudni betölteni a jogbiztonság követelményének megfelelően jogvédelmi funkcióját.³⁶

Jelen pontban a fentiekből azt a következtetést vonjuk le, hogy az Alaptörvény IX. cikk (5) bekezdésének tartalma az Alaptörvény más rendelkezései, illetve az általános értelmezési keretei között és az Alaptörvény Q cikkére alapozott nemzetközi jogi kötelezettségeinket figyelembe véve is bizonytalan. Tény az, hogy a Ptk. 2:54. § (4) és (5) bekezdését az alábbiakban egy új alkotmányos környezetben kell értékelni, és az értelmezési lehetőségek felvázolásakor újra kell gondolni a korábbi rendes bírósági és alkotmánybírósági joggyakorlatot. Mindezzel együtt nincs *tabula rasa*, a fentiek is azt bizonyítják, hogy van a véleménynyilvánítás szabadságának és természetesen az emberi méltósághoz való jognak is egy olyan magja, lényeges tartalma, emellett korlátozási mércéje, amelyet egy alkotmányos demokráciában sem az alkotmányozó, sem a törvényhozó, sem a bíróságok nem változtathatnak meg.

3. NÉHÁNY ALKOTMÁNYOSSÁGI ÉS JOGALKALMAZÁSI KÉRDÉS A PTK. 2:54. §-A KAPCSÁN

3.1. A KÖZÖSSÉG MINT JOGALANY, A JOGSÉRTÉS ÁTSUGÁRZÁSA

Az új Ptk. a közösséget ért jogsérelem esetén teszi lehetővé a fellépést. Elsőként azt vizsgáljuk meg, hogy a polgári jog logikája szerint közösséget érhet-e jogsértés. A közösség a polgári jog szerint nem jogalany, személyisége nincs, így polgári jogi védelemben sem részesülhet. Bár az Alaptörvény IX. cikke – ahogyan azt fentebb láthattuk – használja „a közösségek méltósága” fogalmat, ez egyrészt a közösséget nem teszi a magánjog alanyává, másrészt pedig a fogalom nem azonosítható a közösségek emberi méltósághoz való jogával. Míg a közösségek méltóságának megőrzése egyfajta államcélként vagy más fogalmi rendszerben értéként fogható fel, továbbra is csak az egyes embereknek lehet emberi méltósághoz való joguk az Alaptörvény összes rendelkezésének koherens értelmezése alapján.

Bár az Alaptörvény IX. cikke kimondja, hogy a véleménynyilvánítás szabadságának a gyakorlása nem irányulhat a magyar nemzet, a nemzeti, etnikai, faji vagy vallási közösségek méltóságának a megsértésére, a következő mondatban a szabad véleménynyilvánításhoz való jog korlátozását nem a közösségek méltósága mint érték vagy államcél, hanem az egyes, a közösséghez tartozó emberek emberi méltósághoz való jogának biztosítása érdekében kívánja lehetővé tenni.

Az Alaptörvény IX. cikkéből nem következik azonban az, hogy egy olyan véleménynyilvánítási szabadságot korlátozó törvény, amely legitim jogalkotói célként a közösség méltóságának megőrzését tűzné ki, ne lenne igazolható az Alaptörvény

³⁶ Vörös (33. l.) 64.

IX. cikke (5) bekezdésének első mondata alapján.³⁷ Az alkotmányozó azonban jelen esetben nem ment ennyire messzire: a véleménynyilvánítás szabadságának korlátozása esetében legitím jogalkotói célként a közösség tagjaként élő egyén emberi méltóságához való joga áll. Ahogyan azt az Alaptörvény IX. cikke kimondja, az „ilyen közösséghez tartozó személyek – törvényben meghatározottak szerint – jogosultak a közösséget sértő véleménynyilvánítás ellen, emberi méltóságuk megsértése miatt igényeiket bíróság előtt érvényesíteni”. Ez a felfogás összhangban van a polgári jog általános logikájával is. (Ez azonban önmagában még nem jelenti azt, hogy az szükséges és arányos is az elérni kívánt céllal, azaz megfelel az Alaptörvény I. (3) bekezdésében foglalt, alapvető jog törvényi korlátozására vonatkozó rendelkezéseknek.)

A szabályozás alkalmazhatósága körében a következő kérdés tehát az, hogy a „közösséget ért jogsérelem” esetében megállapítható-e egyáltalán az egyéni jogsérelem bekövetkezése. Ennek a kérdésnek a megválaszolására a német jogból ismert „átsugárzási” teória lehet segítségünkre, amelyről azonban a Ptk. 2:54. § (5) bekezdése esetében a jogalkotó sem a normaszövegben, sem az indokolásban nem tett említést, ellentétben a gyűlöletbeszéd szabályozására irányuló korábbi polgári jogi szabályozási kísérletekkel.³⁸

A német alkotmánybírói gyakorlat úgy fogalmaz, hogy az átsugárzás: „[e]lsősorban az etnikai, faji, testi vagy szellemi tulajdonságokkal összefüggő kijelentéseknél fordulhat ez elő, ha a kijelentésből egy egész személyi körnek és egyben e személyi kör minden egyes tagjának kisebbségükre vezethető.”³⁹ A bíróságnak azt kell megállapítania, hogy a szűrő, amely a közösség és a közösség tagját alkotó egyén között feszül az adott jogvitára okot adó esetben képes-e átengedni a közösséget ért sérelmet az egyén oldalára.

Mindezek alapján az alanyi jog sérelme csak akkor következhet be, ha az adott közösséghez tartozás olyan szorosan kötődik az egyén önazonosságához és integritásához, hogy a közösséget ért sérelem „átsugárzik” a közösség tagjaira is. Ahhoz, hogy ez bekövetkezzen, a sértő magatartásnak mindenképpen a személyiség lényegi vonására kell irányulnia és az érintett közösségnek kellően körülhatárolható közösségnek kell lennie.

Állításunk tehát a fentiek alapján az, hogy a közösséget ért jogsérelem esetében az egyénnek a személyisége lényegi tulajdonságát jelentő közösséghez tartozása miatt bekövetkezett jogsérelme csak akkor állapítható meg, ha (1) a bíróság elismeri, hogy van egy, az átsugárzásra vonatkozó törvényi vélelem, (2) ha a személyi-

³⁷ Témánkhoz szorosan nem tartozik, de érdemes megjegyezni, hogy az ún. szükségességi-arányossági teszt alkalmas arra, hogy a mérlegelésen alapuló arányossági vizsgálat során figyelembe vegye azt, hogy az alapjog korlátozása egy másik alapjog, vagy csupán egy alkotmányos érték vagy cél érdekében történik. Ha a IX. cikk első mondatát – a közösségek emberi méltóságához való jogának híján – államcélként értjük, természetesen a szabad véleménynyilvánításhoz való jog ennek érvényesítése érdekében történő alkotmányos korlátozásának esélyei igen szűkre szabottak.

³⁸ GÁRDOS-OROSZ Fruzsina: „Kísérlet a gyűlöletbeszéd elleni fellépés magánjogi szabályozására” *Állam- és Jogtudomány* 2007/3. 441–465; PAP András László: „Gyűlöletbeszéd és közérdekű igényérvényesítés – Gondolatok az új polgári törvénykönyv tervezetéről” *Acta Humana* 2007/3. 50–67.

³⁹ BVerfGE 93, 266.

ség lényegi vonásaként jellemezhető az adott közösséghez tartozás, azaz a személyiség egészének lényeges, meghatározó részét foglalja el a közösségi identitás, és (3) maga a csoport olyan jól meghatározható, körülhatárolható és sérülékeny, hogy a közösséget ért jogsérelem képes áthatni az egyénre: a közösség ereje nem hárítja el a támadást.⁴⁰

Az átsugárzás elvének az alkalmazása, és a feltételeinek megszorító értelmezése egyrésztől aktivizálhatja az egyébként a polgári jog rendszerében személyiségi jogként furcsának tűnő szabályozást, másrészt a véleménynyilvánításhoz való jog megfelelő védelmét is biztosíthatja azáltal, hogy csak nagyon szűk körben, a kiszolgáltatott csoportokkal szembeni extrém módon támadó magartásokat szankcionálja.

Ebből következik az is, hogy a magyar nemzetet ért jogsérelem a közösség és az egyén viszonyának sajátosságaiból fakadóan kevésbé lesz alkalmas arra, hogy átsugározzon az egyénre. A magyar nemzethez tartozás esetében ugyanis egy átlagos helyzetben a gyűlölködő, indokolatlanul bántó kijelentés⁴¹ esetében aligha lesz megállapítható az, hogy a csoport olyan sérülékeny, hogy a csoportot ért támadás képes átsugározni az egyénre.⁴²

3.2. A KISEBBSÉG-TÖBBSÉG VÉDELMEK KÉRDÉSKÖRE A POLGÁRI JOGBAN

Az előző polgári jogi szabályozási kísérlet alkotmányosságát elbíró 96/2008. (VII. 3.) AB határozat követte azt a gyakorlatot, amelynek értelmében az alanyi jogok esetében alkalmazott megkülönböztetés tilalma arra vonatkozik, hogy a jognak mindenkit egyenlőként, egyenlő méltóságú személyként kell kezelnie, azaz emberi méltóság jogán nem eshet csorba, azonos tisztelettel és körültekintéssel, az egyéni szempontok azonos mértékű figyelembevételével kell a jogosultságok és kedvezmények elosztásának szempontjait meghatározni:

⁴⁰ Hogy a közösség sérülékenysége még azokban az érvelésekben is szerepet kap, amelyek amellet szólnak, hogy a magyar nemzetre mint közösségre vonatkozó sérelmek ellen is indokolt lehet fellépni, jól illusztrálják Koltay András mondatai: „A diktatúra éveiben időnként bitófa vagy golyó volt a jutalma azoknak, akik nemzeti (magyar, tehát elvileg többségi) identitásukat hangoztatták. Más, szerencsésebb történelmi országokban a többségi nemzet védelmének elhagyása talán indokolható lenne, a különös történelmi körülmények azonban nálunk ezt még – megítélesem szerint nem teszik lehetővé.” KOLTAY (2. l.) 111.

⁴¹ Kodifikációs problémaként nem hagyhatjuk megjegyzés nélkül, hogy az „indokolatlanul bántó” fordulat egyébként értelmezhetetlen is, mivel a véleménynyilvánítás szabadságával összefüggésben irrelevánsnak tűnik, hogy a kijelentés, magatartás köznyelvi értelemben indokoltan vagy indokolatlanul volt bántó. A megfogalmazásból olybá tűnik, mintha a (z objektív) jogsérelemnek legalábbis az alábbi releváns fokozatai elkülöníthetők lennének: (szubjektíve) nem bántó, (szubjektíve) bántó, (objektíve) indokoltan bántó, és (objektíve) indokolatlanul bántó. A 7/2014. (III. 7.) AB határozat indokolásában olvashatjuk, hogy az indítványozó ombudsman például a hasonló jellegű értelmezhetetlenséget alkotmányossági kérdésként kezelte: „Az indítványozó szerint a jogbiztonság és a normavilágosság szempontjából már maga a „méltányolható” jelző is nehezen értelmezhető, mivel nem feltételezhető, hogy jogi értelemben létezhet »nem méltányolható« közérdek.” Indokolás [3].

⁴² Vö. SMUK (2. l.) 27–28.

„Alanyi jogok esetén a megkülönböztetés tilalmába ütközik az a szabályozás, amely az adott szabályozási koncepción belül a homogén csoportba tartozókra vonatkozóan – a tárgyilagos mérlegelés szerinti ésszerű indok nélkül, azaz önkényesen – eltérő szabályozást tartalmaz.” (61/1992. (XI. 20.) AB határozat, ABH 1992, 280, 281.)

Az ilyen szabályozás a „pozitív diszkrimináción belül is alkotmányellenes” (35/1994. (VI. 24.) AB határozat, ABH 1994, 197, 200.). Az Alkotmánybíróság 2008-ban született határozata szerint sértette az egyenlő emberi méltósághoz való jogot az, hogy a 2007-ben született Ptk. módosítás csak a kisebbséghez tartozás esetében tette lehetővé a törvényben szabályozott módon az egyéniesített jogvédelmet. A szabályozással létrehozott új, nevesített személyiségi jog alapját az Alkotmánybíróság szerint az képezte, hogy elismerhetőek olyan, a személyiségbe beépült tulajdonságok, amelyek egyben közösségteremtő funkcióval is rendelkeznek:

„Nincs a tárgyilagos mérlegelés szerint ésszerű indoka annak, hogy a csoportképző tulajdonságok csak kisebbségként létező személyösszességet jellemezhetnek. A védelem jogi eszköze azonban csak a kisebbségben lévő közösségek tagjait illeti meg. Abban az esetben, amikor a védelem tárgya olyan közösséget jellemző tulajdonság, amely a társadalom egészéhez viszonyított többséget jellemzi, a magukat a közösséghez tartozónak tekintő személyek, lényegében számbeli többségükre tekintettel védelem nélkül maradnak. Ez pedig azt jelenti, hogy a szabályozás nem kezeli az érintetteket azonos méltóságú személyként, ugyanakkor az eltérő kezelésnek nincs a tárgyilagos mérlegelés szerinti ésszerű indoka. Az Alkotmánybíróság ezért megállapította, hogy a vizsgált rendelkezés az Alkotmány 70/A. § (1) bekezdésébe ütközik.” (96/2008. (VII. 3.) AB határozat, ABH 2008, 816, 831–832.)

A 96/2008 (VII. 3.) AB határozatban megfogalmazott gondolatmenet lényege tehát az, hogy az alkotmányban meghatározott egyenlő védelem követelményének ellentmond, ha a törvény csak a kisebbségben lévő egyének esetében ismeri el a közösségi jogsérelem átsugárzását. Az érv következménye, hogy a többség tagjai számára is megfelelő jogvédelmet kell biztosítani az államnak, ha a személyiségük lényegi vonására vonatkozó, a közösségük ellen irányított jogsérelem sérti a személyhez fűződő jogukat.

Ptk. 2:54. § (5) bekezdése szerint a közösség bármely tagja jogosult a személyisége lényeges vonásának minősülő, a magyar nemzethez, illetve valamely nemzeti, etnikai, faji vagy vallási közösséghez tartozásával összefüggésben a közösséget ért jogsérelem esetén személyiségi jogát érvényesíteni.

Az alábbiakban amellet érvelünk, hogy ellentétben az Alkotmánybíróság álláspontjával, az Alaptörvény alapjog-korlátozásra vonatkozó I. cikk (3) bekezdése és a véleménynyilvánítás szabadságára vonatkozó, az előző alfejezetben ismertetett bizonytalanságokkal terhelt IX. cikkében foglaltak együttes értelmezésével, avagy ez utóbbinak az Alaptörvény I. cikkében foglalt – és a nemzetközi jogban is felállí-

tott – korlátok közötti értelmezésével mégis arra kell jutni, hogy a Ptk. vizsgált szabálya csak a kisebbségeket érintő, és az egyénre így átsugárzó jogsérelem esetében lesz alkotmányos módon értelmezhető és alkalmazható.

Az e szempontból egyhangúan eldöntött 96/2008-as AB határozat ugyanis álláspontunk szerint nem veszi figyelembe az alkotmányos demokrácia egyik alapjaként tekinthető kisebbségvédelmi funkciót a véleménynyilvánítás szabadságával összefüggésben. Ennek az érvelésnek az a lényege, hogy a kisebbségben lévő, személyiségük lényegi vonásaként egy csoporthoz tartozó egyének, érdekvégyesítő képességük hiányában nem képesek úgy részt venni a demokratikus diskurzusban, mint a többség, és a gyűlöletbeszéd őket illetően ezért bénító hatású lehet, míg egy erős érdekvégyesítő képességgel rendelkező csoport képes az ellene irányuló gyűlöletet figyelmen kívül hagyni, vagy fellépni ellene. Ez indokolja, hogy a véleménynyilvánítás szabadságának korlátozása csak abban az esetben indokolható, azaz szükséges az egyébként legitimnek tekinthető jogalkotói cél, a közösségek méltóságának megőrzése érdekében, ha az a kisebbségvédelem eszközeként jelenik meg az extrém módon támadó véleménynyilvánítás kivételes eseteiben. A szabályozás csak ekkor biztosíthatja az egyenlő emberi méltósághoz való jog védelmét, és a demokratikus folyamatokban történő egyenlő részvétel esélyét.

Egy általunk is osztott szakirodalmi álláspont szerint továbbá a magyar nemzet méltóságának védelme alkotmányossági aggályokat vet fel azért is, mert a politikai tartalmú beszédre dermesztő hatással lehet, illetve öncenzúrára hajlamosít a közügyek tárgyalásával kapcsolatban. A közügyek szabad megvitatásának lehetőségét pedig az államnak a véleménynyilvánítási szabadság keretei között biztosítania kell a magyar AB, az Emberi Jogok Európai Bírósága és a legtöbb alkotmányos demokrácia bíróságai szerint egyaránt.⁴³ Szerencsésebb lett volna továbbá, ha már maga a normaszöveg tartalmaz kivételt a politikai kritika vagy éppen a művészet, a tudomány szabadsága tárgyában. A vélemény szerint a véleménynyilvánítás szabadságának általános háttérbe szorítása a méltóság-védelem jegyében a politikai beszéd korlátozását is előrevetíti.⁴⁴

⁴³ A vizsgált szabályozás ezen elemével kapcsolatban felmerült továbbá az az érv is, hogy a megoldás megfordítja a politikusok személyiségi joga és a véleménynyilvánítási szabadság közötti viszonyt az eddigihez képest, ily módon az új szabályozás ellentmondhat mind az Emberi Jogok Európai Bírósága gyakorlatának, mind a magyar AB korábbi határozataiban foglaltaknak. A német szövetségi alkotmánybíróság például különösen óvatosan viszonyul a meghatározatlan, nagy csoportok tagjaival szembeni gyűlöletbeszéd jogi szankcionálhatósága elismeréséhez (lásd pl. a Tucholsky-döntést, BVerfGE 93, 266 [1994]). Felfogása szerint a közösségi igények ilyen elismerése *horribile dictu* a kormánzzal kapcsolatos kritika korlátozásába csaphat át. BÁNKUTI (30. lj.) 15–17.

⁴⁴ BÁNKUTI (30. lj.) 16. Ezt a vitát azonban részben eldöntötte a 7/2014. (III. 7.) AB határozat, amely az Alkotmánybíróság korábbi gyakorlatában foglaltaknak megfelelően értelmezte az Alaptörvény IX. cikkében foglaltakat (igaz, nem kifejezetten a gyűlöletbeszéd-szabályozás kontextusában), és eszerint döntött a közéleti szereplők bírálhatóságát illetően.

3.3. AZ ÜGYÉSZ KÖZÉRDEKŰ IGÉNYÉRVÉNYESÍTÉSI JOGA⁴⁵

Az Alkotmánybíróság már több határozatában vizsgálta, hogy az ügyész részvétele mikor alkotmányos polgári eljárásokban.⁴⁶ A felek perbeli rendelkezési jogával kapcsolatban az Alkotmánybíróság az 1/1994. (I. 7.) AB határozatában (ABH 1994, 29–40.) rámutatott, hogy a feleket megillető rendelkezési jog azt jelenti, hogy a fél anyagi és eljárási jogaival szabadon rendelkezik. A szabad rendelkezés magában foglalja az igényérvényesítést és az arról való lemondást egyaránt. A közérdekű igényérvényesítés esetében a fél rendelkezési jogának elvonásakor tehát megállapítható a perbeli önrendelkezési jog sérelmének veszélye, mivel alkotmányosan indokolt kivételektől eltekintve senkinek sincs joga ahhoz, hogy más jogát a jogosult akarától függetlenül bíróság elé vigye.

Az alkotmányjogi korlátokra tekintettel az új Ptk. továbbra is szűk körben teszi csak lehetővé azt, hogy az ügyész polgári perben lépjen fel. A 2:54. § (4) bekezdése az ügyész keresetindítási jogát kizárólag közérdekbe ütköző személyiségi jogsértés esetén teszi lehetővé, és a keresetindítás feltétele ebben az esetben is a jogosult előzetes hozzájárulása.

Jogpolitikai megfontolások miatt eltérő szabályozás érvényesül ugyanakkor gyűlöletbeszéd esetén. A Ptk. 2:54. § (4) bekezdés harmadik mondata szerint az ügyész a jogosult hozzájárulása nélkül is – az általános elévülési időn belül – keresetet indíthat gyűlöletbeszéd esetén. A zárószavazás előtt benyújtott módosító indítvány indokolása ennek alátámasztásaként az alábbiakra mutat rá: Az indokolás szerint:

„Az egyén önrendelkezési joga miatt biztosítani kell, hogy – ha maga nem indít pert – az őt ért jogsértés közérdekű jellegére tekintettel az ügyész a közérdekű keresetindításhoz hozzájáruljon. A 2:53. § (5) bekezdése szerinti új jogérvényesítési határidőre tekintettel viszont rendezni kell az ügyész keresetindítási jogát, az (5) bekezdés szerinti eljárásokban. Ezen határidőre tekintettel viszont rendezni kell, hogy az ügyész – a közérdekre tekintettel – az általános szabályok szerint, az elévülési időn belül a harmincnapos határidőn túl is indíthasson pert a sértett egyén hozzájárulása nélkül is. Ezzel a módosító javaslat azt a közérdekű célt valósítja meg, hogy a közérdeket sértő kollektív személyiségi jogi jogsérelem akkor se maradjon szankcionálatlanul, ha a közösség egyik tagja nem érvényesít a harmincnapos határidőn belül igényt. A kollektív személyiségi jogvédelmet csak bizonyos alapjogok esetén indokolt lehetővé tenni, ellenkező esetben a véleménynyilvánítás szabadsága szenvedne sérelmet.”

⁴⁵ Az alfejezet GÁRDOS-OROSZ Fruzsina: „Az új polgári jogi gyűlöletbeszéd-szabályozásról” *Fundamentum* 2013/4. 35–36. o.-ainak tartalmával azonos.

⁴⁶ Lásd 9/1992. (I. 30.) AB határozat, ABH 1992, 59–71; 1/1994. (I. 7.) AB határozat, ABH 1994, 29–40; 20/1997. (III. 19.) AB határozat, ABH 1997, 85–102.

Az ügyész igényérvényesítése egy szempontból tér el az egyéni igényérvényesítéstől: az csak a felróhatóságtól független szankciókat követelheti,⁴⁷ azaz az ügyész sérelemdíj iránti igényt nem érvényesíthet a jogsértővel szemben. A korlátozás értelemszerű: mivel az ügyész nem egyes egyének igényeit érvényesíti, nincs olyan sérelem, amelyre tekintettel az ügyész sérelemdíjra lehetne jogosult.

A szabályozás egy feloldhatatlannak látszó ellentmondást hordoz magában. Az új Ptk. ugyanis gyűlöletbeszéd esetén az ügyész keresetindítási jogát nem az egyén helyett, annak „képviselőjében”, hanem a megsértett közösség nevében biztosítja. Ezt világosan kifejezi az indokolásnak az a mondata, amely rámutat, hogy „a módosító javaslat azt a közérdekű célt valósítja meg, hogy a közérdeket sértő kollektív személyiségi jogi jogsérelem akkor se maradjon szankcionálatlanul, ha a közösség egyik tagja nem érvényesít a harmincnapos határidőn belül igényt”. Ez a szabályozás azon az elven alapul, hogy a jogsértés szankcionálása akkor is szükséges, ha az érintettek maguk nem indítanak keresetet. Ehhez hasonló az a logika, mely szerint nem csak az egyént kell az államnak megvédenie, hanem a jogalkotónak a társadalom és azon belül a kisebb közösségek érdekeit is oltalmaznia kell, hiszen a gyűlölködő tartalom árt a demokratikus folyamatoknak, a békés társadalmi együttélésnek. Ha önálló keresetindítási joga van az ügyésznek, képes érvényesíteni a közösség érdekeit.⁴⁸

A közösség azonban – ahogyan azt már kifejtettük – a magánjognak nem alánya, így a magánjog számára a közösséget ért sérelem, vagy – ahogyan a módosító javaslat indokolása fogalmaz – „a közérdeket sértő kollektív személyiségi jogi jogsérelem”, értelmezhetetlen. Az itt biztosított igényérvényesítési jog a magánjogtól mindenben idegen: az ügyész más nevében érvényesít igényt, azonban akinek a nevében eljár, a magánjognak nem alánya, így személyisége sincs, amit sérteni lehetne. Az elérni kívánt cél világos, a választott megoldás azonban dogmatikailag hibás. Helyesebb eredményre vezetett volna, ha a közérdekű jogérvényesítésre vonatkozó szabályozást a jogalkotó nem a Ptk.-ban, hanem a közjogi sajátosságokat tiszteletben tartva közjogi tárgyú törvényben helyezte volna el.⁴⁹ Így lehetőség nyílna arra is, hogy a fellépés eredeti célját tükrözve közjogi jellegű szankció (pél-

⁴⁷ Akit személyiségi jogában megsértettek, a jogsértés ténye alapján – az elévülési időn belül – az eset körülményeihez képest követelheti a) a jogsértés megtörténtének bírósági megállapítását; b) a jogsértés abbahagyását és a jogsértő eltiltását a további jogsértéstől; c) azt, hogy a jogsértő adjon megfelelő elégtételt, és ennek biztosítson saját költségén megfelelő nyilvánosságot; d) a sérelmes helyzet megszüntetését, a jogsértést megelőző állapot helyreállítását és a jogsértéssel előállított dolog megsemmisítését vagy jogsértő mivoltától való megfosztását; e) azt, hogy a jogsértő vagy jogutódja a jogsértéssel elért vagyoni előnyt engedje át javára a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint.

⁴⁸ Sajó András szerint „[a]z állam ugyan más helyett lép fel, hogy biztosítsa a kommunikációs tér működését, de ez a magyar (és pl. német) felfogás szerint teljesen rendjén lévő attitűd.” SAJÓ (1. lj.) 152.

⁴⁹ A szabályozásra alkalmas jogágak között ott van pl. a közigazgatási jog. A jogirodalomban megjelent az az álláspont, amely szerint az Ebkvt. alkalmas lehet arra, hogy befogadja a gyűlöletbeszédre vonatkozó szabályozást. Lásd LEGÉNY Krisztián: „Szólásszabadság és tolerancia” *Belügyi Szemle* 2004/6. 193; KÁNTÁS Péter – FÓRIKA László: „A közméltóság védelmében” *jesz.ajk.elte.hu/kantas14.html*.

dául közérdekű bírság) sújtsa a gyűlölködőket az Alaptörvény I. cikk (3) bekezdésében foglalt szükséges és arányos mértékű jogkorlátozás mellett.⁵⁰

3.4. A KÖZÖSSÉGET NAGY NYILVÁNOSÁG ELŐTT SÚLYOSAN SÉRTŐ VAGY KIFEJEZÉSMÓDJÁBAN INDOKOLATLANUL BÁNTÓ JOGSÉRELEM

Az alkotmányossági mércék kialakításakor mindig jelentős szerephez jut az ország, főként a történelmi múlt sajátosságaiból fakadó egyedi tulajdonságainak számbavevétele. Persze számolni kell azzal, hogy gyakran egymással ellentétes következtetések is levonhatók a történelmi tapasztalatokból.⁵¹ A jogértelmezés, jogalkalmazás során el kell ismerni, és figyelembe kell venni a gyűlöletbeszéd adott ügyben kifejtett valós társadalmi hatását.

A jogalkalmazónak meg kell találnia az alkotmányos egyensúlyt akkor, amikor a gyűlöletbeszéd egyes esetekben nyilvánvalóan veszélyezteti a demokratikus értérendet, a gyűlöletbeszéd repressziója – az alkotmányos rend védelme és az egyenlő emberi méltósághoz való jog védelme jegyében – azonban szintén az alkotmányos demokráciát veszélyeztetheti.⁵²

Az alkotmányossági probléma – azaz a jogszabály szükségesség és arányosság követelményének megfelelő értelmezése – mint a bíróság előtt tornyosuló jéghegy ott csúcsosodik ki, ahol „a közösséget nagy nyilvánosság előtt súlyosan sértő vagy kifejezésmódjában indokolatlanul bántó jogsérelem” kritériumát kell majd vizsgálat alá vonni. Bár az Alkotmánybíróság egy fél mondatával az elmúlt több mint húsz éves joggyakorlata során rendszeresen utalt arra, hogy a magánjogi szankciókat alkotmányosan elfogadható eszköznek tartja a gyűlöletbeszéd társadalmi problémájának kezelésére, ennek a lehetőségnek a konkrét kidolgozása komoly problémákat okoz.

Ennek egyik alapvető oka az, hogy nehéz elkerülni, hogy a véleményt a jogalkotó és a jogszabály alapján ítélező bíróság ne az értéktartalma alapján minősítse. A véleménynyilvánítás szabadságához azonban hozzátartozik az, hogy a véleményt az állam ne az értéktartalma, hanem társadalmi hatása alapján ítélje meg. A 2013–2014-ben született számos különvélemény ellenére a mai napig alapjait tekintve zsinórmértékként szolgáló 30/1992. (V. 26.) AB határozat (ABH 1992, 167–180.) úgy fogalmaz a Btk. vizsgált passzusa kapcsán, hogy sérti a tartalomsemlegesség elvét, ha a szabályozás „nem külső korlátot állít, hanem valójában a vélemény értéktartalma alapján minősít” (ABH 1992, 167, 180.).

A Ptk. 2:54-ben foglalt „közösséget nagy nyilvánosság előtt súlyosan sértő vagy kifejezésmódjában indokolatlanul bántó jogsérelem” kitétel tehát azt a célt kell szolgálja, hogy a bíróság a közlést vagy magatartást ne az értéktartalma, hanem annak hatása alapján bírálja el. Azon túl pedig, hogy (1) ezt a hatást a bíróságok-

⁵⁰ PAF András László: „A polgári törvénykönyv esete a gyűlöletbeszéddel” *Beszélő* 2007/9. 43.

⁵¹ Vö. UITS Renáta: „Does the Past Restrain Judicial Review? Reference to History and Traditions in Constitutional Reasoning” *Acta Juridica Hungarica* 2000/1–2. 47–78.

⁵² Vö. SAJÓ (1. lj.) 165.

nak vizsgálniuk kell, (2) a megfogalmazás alkalmas arra, hogy valóban az extrém módon, súlyosan sértő magatartásokra szűkítse le a bíróság a szankcionálandó esetek körét, ily módon nem korlátozva aránytalanul a véleménynyilvánítás szabadságához fűződő jogot.

Itt is meg kell említeni, hogy például a sértő, bántó magatartás körében is lehet értékelni azt, hogy egy kevésbé sérülékeny közösséget, így például a magyar nemzetet kevésbé lehet megbántani ugyanazzal a magatartással, mint egy sérülékeny, hátrányos helyzetben lévő kisebbséget. Emellett meg kell jegyezni a közösségek méltóságához kapcsolódóan, hogy fogalmilag önmagában is nehéz értelmezni azt, hogy hogyan lehetne egy közösséget megsérteni vagy megbántani. Köznapi értelmezés szerint is inkább arról van szó, hogy egy közösség felé irányuló, gyűlöletet hordozó magatartás a közösséghez tartozó egyént sérti vagy bántja meg.

Összefoglalóan tehát arról van szó, hogy a Ptk. 2:54 bírói alkalmazásakor jó eséllyel az lesz a végső mérce, hogy mikor minősül egy „jogsérelem”⁵³ a közösséget nagy nyilvánosság előtt súlyosan sértő vagy kifejezésmódjában indokolatlanul bántó jellegűnek. Ennek elbírálásakor kell a bíróságnak figyelembe vennie, vagy megtalálnia a leglátványosabb módon az alkalmazandó jogszabály alkotmányos, azaz a véleménynyilvánítás szabadságát szükségtelenül és aránytalanul nem korlátozó mércéjét.

3.5. A POLGÁRI ELJÁRÁSJOG MINT GYÓGYÍR MINDEN BAJRA?

Mindebben segítséget nyújt a *Polgári Perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény* (a továbbiakban: Pp.) 2014. március 15-én hatályba lépett új XXII. fejezete. A jogalkotás elsődleges indoka az volt, hogy a Ptk. 2:54. § által megfogalmazott szándék gyakorlati megvalósítást illetően további problémák merültek fel. Nehezen tűnt megoldhatónak a gyűlöletbeszédéből fakadó perek sokaságának praktikus kezelése. A *Polgári Perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény* (Pp.) 51. §-a szerint eleve van három olyan eset, amikor több felperes együtt indíthat pert, illetve több alperes együtt perelhető. Ha a per tárgya olyan közös jog, illetve olyan közös kötelezettség, amely csak egységesen dönthető el, vagy ha a perben hozott döntés a pertársakra a perben való részvétel nélkül is kiterjedne; a perbeli követelések ugyanabból a jogviszonyból erednek vagy a perbeli követelések hasonló ténybeli és jogi alapból erednek, és ugyanannak a bíróságnak az illetékessége mindegyik alperessel szemben megállapítható.

A Pp. 51. §-a szerint tehát eddig is lehetett pertársaságot alakítani a hasonló esetekben, ez azonban nem volt kötelező. Egyesíteni pedig csak az azonos bíróság előtti ügyeket lehet, de jelen esetben ez sem volna kötelező, hiszen a felperesek nem ugyanazon jogokat érvényesítenek, mindegyik a saját személyhez fűződő jogát érvényesíti. Kötelező pertársasagról tehát nem beszélhetünk, a bíróság diszk-

⁵³ A „jogsérelem” kifejezés használata a nyelvtani értelmetlenségen túl azért sem helyénvaló, mert a közösségnek – ahogyan fentebb bemutattuk, sem az alkotmányjog, sem a polgári jog szerint – nincsen joga.

recionális jogkörébe tartozó gazdaságossági szempontú egyesítés pedig csak akkor lehetséges, ha azonos bíróság előtt folyik több eljárás. Ez jelen esetben szintén nem valószínű. Képzelnék el azt az esetet, amikor egy napilapban tesznek közzé becsületsértő beszédet, és az egész ország területén különböző megyei bíróságok előtt indulnak a perek. Ezért vetődött fel az a probléma, hogy a joggyakorlat hogyan fogja megoldani azt a helyzetet, amikor egy-egy gyűlöletbeszédnek minősülő közlés után a személyhez fűződő jogukat érvényesíteni kívánó személyek tömegesen fordulnak a bíróságokhoz, és kérnek pl. sérelemdíjat külön-külön. Ez egyértelműen a jogkövetkezmény aránytalanságához vezethet.

Ezt a problémát a perindításra hagyott jogvesztő határidő némileg persze eleve csökkenti, kérdés azonban, hogy milyen áron. Alkotmányossági szempontból mindenképpen felvetődik a következő konfliktus: a Ptk. szerint a személyt ért jogsérelem esetében egy öt éves elévülési időt határozott meg a jogalkotó. Ezzel szemben, ha a közösséget ért sérelem átsugárzása folytán keletkezik az egyéni jogsérelem, a jogalkotó csupán 30 napra korlátozta a jogérvényesítés lehetőségét. A különbségtétel azért nem indokolható, mert a vizsgált rendelkezés pontosan arra a vélelemre épít, hogy a közösséget ért támadás esetében ugyanúgy egyéni jogsérelem keletkezik, mintha közvetlenül az egyént érte volna a sértő magatartás. Ha azonban ezt a vélelmet elfogadjuk, akkor nincs legitím indoka annak, hogy miért csökken az elévülési idő a közösséget ért támadás esetében. Az a gyakorlati probléma, hogy hogyan is fogja a bíróság kezelni a külön indított személyiségi jogi perek dömpingjét, nem indokolhatja ezt a jogkorlátozást más személyhez fűződő jogi sérelemmel szemben, hiszen e szabály azt üzeni, hogy a közösségi jogsérelem átsugárzása, másfajta személyiségi jogi sérelmet okoz, ezért azt a jogalkotó differenciáltan védheti.

Ez utóbbi probléma különösen élessé vált amiatt, hogy a perek együttes kezelését és a szankció arányosítását a 2014. március 15-én hatályba lépett, a Pp. új, a közösséghez tartozással összefüggő személyiségi jog érvényesítése iránt indított perekről szóló XXII. fejezete tulajdonképpen megoldotta. A 348/A. § úgy rendelkezik, hogy a keresetet csak ugyanabból a ténybeli alapból származó közösséghez tartozással összefüggő személyiségi jog érvényesítésére vonatkozó keresettel lehet összekapcsolni. A bíróság elrendeli az előtte folyamatban lévő olyan perek egyesítését, amelyeknek tárgya a közösséghez tartozással összefüggő személyiségi jog érvényesítése, ha az igények ugyanabból a ténybeli alapból származó jogsérelemmel függnek össze. Azonos ténybeli alap esetén az azonos hatáskörű bíróságok előtt folyamatban lévő pereket is egyesíteni kell.

A 348/B. § alapján a felperes a keresetlevélben foglalt nyilatkozatával igazolja, hogy a jogsérelemmel érintett közösséghez tartozik. A Pp. e helyütt rendelkezik arról is, hogy a bíróság a személyiség lényeges vonásának minősülő, a közösséghez tartozással összefüggő személyiségjegy vonatkozásában azt vizsgálja, hogy a közösséget bántó jogsérelem alkalmas lehet-e arra, hogy általában véve a közösséghez tartozó személy személyiségi jogának a sérelmét is okozza.

A sérelemdíj mértékének megállapításával kapcsolatban pedig e paragrafus úgy rendelkezik szintén jogértelmezési kérdésben, hogy a jogsértés körülményeire –

különösen a jogsértés súlyára, ismétlődő jellegére, a felróhatóság mértékére, a jogsértés közösségre gyakorolt hatására – tekintettel megállapított sérelemdíjat egy összegben kell megítélni, ami a sérelemdíj iránti igényt érvényesítő felpereseket egyetemlegesen illeti meg. A Ptk. 6:33. § (5) bekezdése szerint a jogosulti egyetemlegesség azt jelenti, hogy a jogosultakat, ha jogviszonyukból más nem következik, a követelés egymás között egyenlő arányban illeti meg.

A Pp. XXII. fejezet fenti szabályozása különösen azért érdekes, mert – ahogyan látjuk – számos jogértelmezési kérdésre igyekszik választ adni. Ez a törekvés messze túlmutat a polgári eljárásjog kompetenciáin, ám végeredményében mindenképpen előremutatónak mondható. Nemcsak a perek egyesítésének és együttes kezelésének fent említett anomáliáira kapunk megoldást, hanem az identitás azonosítására és az átsugárzás megállapításának módszertanára is iránymutatást fogalmaz meg az eljárási törvény. Mindemellett egyértelműen utal arra, hogy a Ptk. személyeket ért jogsérelemeket kíván orvosolni, és nem az érintett közösség méltóságának a sérelmét kell a polgári bíróságnak vizsgálnia.

4. ZÁRSZÓ

A fentiekben izelítőt kínáltunk annak megértéséhez, hogy milyen hazai szabályozási, jogalkalmazási és jogpolitikai környezetben döntött az alkotmánymódosító és a jogalkotó arról, hogy ismét szankcionálja a gyűlöletbeszédet. Fontos szem előtt tartani, hogy a jogalkotó egyúttal abban, a jogalkalmazókat és a civil jogvédőket az elmúlt évtizedben egyaránt megosztó jogértelmezési és jogpolitikai vitában foglalt állást, ahol a klasszikus alapjogi (a polgárok szabadságjogainak elsőbbsége irányából közelítő) felfogás azzal a szempontrendszerrel áll szemben, amely az állam elsődleges feladatát az emberi méltóságnak és a közösség tiszteletének az összehangolt védelmében látja.

Mindemellett azt se feledjük, hogy az emberek magatartását alapvetően nem az új jogszabály maga határozza meg, hanem az, ahogyan az a bírósági gyakorlatban életre kel. Ahhoz tehát, hogy lássuk, a bíróságok várhatóan hogyan fogják a normához igazítani a joggyakorlatukat, fel kellett tárnunk az értelmezési dilemmákat. Korábban nem volt lehetőség arra, hogy valaki személyiségi jogvédelmet kapjon az őt egy közösséghez tartozása miatt ért jogsérelem esetében.

A jogszabályt mindig annak alkotmányos tartalma alapján kell elbírálni, és jelen esetben – ahogyan azt bemutattuk – alapvetően bajban van a bíróság a bizonytalan alkotmányos környezet miatt. A súlyosan sértő vagy kifejezésmódjában indokolatlanul bántó jogsérelem értelmét és az „átsugárzás” korlátait a joggyakorlatnak mindenképpen egységesen és pontosan kell meghatározni, figyelembe véve a kisebbségvédelemre és a gyűlöletbeszéd valós természetére vonatkozó érveket. A túlságosan tág vagy következetlen értelmezés ugyanis – láthattuk a vonatkozó, már működő szabályrendszer áttekintésénél – minden esetben a szólásszabadság aránytalan korlátozásához vezet.